

PRÄSTEN 12

RAÄ 194
Hedemora socken
Arkeologisk schaktövervakning

*Framsida: En del av schaktet grävdes tvärs över prästgårdens innergård.
Fotograf Anders Altner*

Inledning

Med anledning av schaktning för ledningsdragning inom Kvarteret Prästen 12 i Hedemora utförde Dalarnas museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning (figur 1). Beslut om schaktövervakning togs av Länsstyrelsen i Dalarna (dnr 431-5567-09) efter ansökan från exploatör Österling Bygg AB.

Schaktet för ledningsdragning ligger inom fornlämning RAÄ 194, i Hedemora socken, stadslager, med bebyggelselämningar från medeltid till nyare tid.

Syfte

Förundersökningens syfte var att undersöka om några fornlämningar skulle komma påverkas av schaktningsarbetet och om möjligt avgränsa, typbestämma och datera befintliga och under mark dolda fornlämningar inom området för aktuellt schaktningsarbete.

Metod

Förundersökningen genomfördes i form av schaktövervakning. Schaktet grävdes 0,5 m brett, ca 95 m långt och 0,5 – 1,5 m djupt. Detta utfördes med hjälp av liten bandgrävare och jorden avlägsnades skiktvis. Schaktningen övervakades av en arkeolog.

Dokumentationen utfördes manuellt, där schaktet mättes in på plan med hjälp av kompass och måttband från kända punkter och huskanter. Detta kompletterades med digital fotografering och lagerbeskrivningar.

Kunskapsläge

Kv. Prästen ligger på åsen, norr om Hedemora centrum, mellan Munkbosjöns och Hönsans södra del.

Kyrkoherdebostället/prostgården, låg ursprungligen i Alménska trädgården, kvarteret Trädgården, ca 300 m väster om kyrkan, och innanför stadens tullar. Efter branden den 2:a maj 1754 hölls en rådstuga i Hedemora med ombud för landshövdingen i Falun, domkapitlet i Västerås och magistraten i Hedemora, där det beslutades att prästgården skulle återuppföras en kilometer norrut på upplåtet område av Munkbo by, vid dess nuvarande plats längsmed Norra Åsgatan. Inom detta område fanns sedan tidigare Kaplansgården (nuvarande komministerbostället). Detta bekostades av Hedemora stad och samtidigt medgavs en försäljning av den tidigare marken (Bovin 1929:595; Länsstyrelsen 1993).

Dåvarande ägare till den avsöndrade marken kring Munkbo by, Anders Olsson, anhöll om kompensation för den upplåtta marken på 6 daler kopparmynt per snesland (126,7 m²) eller att återgäldas med ett likvärdigt stort område på annan plats (Bovin 1929:596).

Kyrkoherdebostället kom i 1825 års jordebok att tillhöra Hedemora socken under kronans ägo (Bovin 1929:596).

Prästgårdens stora tomt omges till stor del av äldre villabebyggelse. Gården är belägen i höjdläge på rullstensåsen. Från gatan leder en grusad väg, mellan två grindstolpar av granit, in på gården och viker av till gårdsplanen sydväst om manbyggnaden. Här finns en

gräsrundel där det tidigare stod en stor lönn i mitten. En gren av infartsvägen leder förbi norra flygeln och fram till en uthusbyggnad.

Mangårdsbyggnaden är uppförd 1756 i 1½ våning. Tidigare fanns pastorsexpedition i huset vilken senare kom att utgöra kyrkoherdens bostad. Viss ombyggnad av mangårdsbyggnaden utfördes 1929. På norra gaveln finns en utbyggnad för köksfarstu och tidigare fanns en utbyggnad på södra gaveln (Sundström 1991:59; Länsstyrelsen 1993).

De båda flygelbyggnaderna är uppförda på 1760-talet och utgörs av timmerbyggnader i en våning. Norra flygeln har tidigare inrymt arrendatorsbostad och pastorsexpedition. Södra flygeln var inredd bl.a. som bak- och bryggstuga och är till stora delar bevarad i ursprungligt skick. Här finns en öppen häll samt pannmur och i bagarstugan bredvid finns en bakugn. Mot östra gaveln finns två rum varav det närmast gården inrymmer en flat kakelugn. Uthuslängan från senare hälften av 1800-talet är en timmerbyggnad på en våning (Länsstyrelsen 1993).

Under 1996 utförde Dalarnas museum, efter beslut av Länsstyrelsen Dalarna (220-5071-96), en förundersökning i Kv. Prästen i och med planer på att uppföra en kontorsbyggnad på platsen. Fyra längre och några mindre schakt fördelades på ytan inom vilka rester av raseringslager, stolphål, nedgrävningar, stenläggningar och grundstenar iaktogs (DM projekt 805).

Samma år utförde Dalarnas museum, efter beslut av Länsstyrelsen Dalarna (220-11085-96), en schaktövervakning för fjärrvärme i Åshemsvägen och Kv. Prästen. Schaktet gick framför prästgården mot Åsgatan och under schaktningen iaktogs rester av en 3 m vid grop mot gatan, samt kulturpåverkad jord mot mangårdsbyggnaden, vilket tolkades vara tillkommet i relativt sen tid. Vidare framkom några större stenar vilka möjligen utgör rest av äldre husgrund (DM projekt 813).

Undersökning

Schaktningsarbetet utfördes inom område för stadslager (RAÄ 194:1). Schaktningen utfördes under antikvarisk övervakning. Inledningsvis sökgrävdes i öst och väst för att lokalisera tidigare ledningsdragning av vatten och fjärrvärme och därifrån koppla på ny ledning till nuvarande byggnader (figur 2).

Sammanlagt grävdes schaktet omkring 95 m långt, ca 0,5 m brett och 1,5 m djupt i norr, 0,8 m i syd och 0,5 m i öst. Bottennivån inom schakten var jämn och konstant under hela schaktningsarbetet, där djupet ökade är ett direkt resultat av att höjdnivån i området stiger.

I den norra halvan av undersökningsområdet schaktades en sträcka på ca 59 m i huvudsaklig riktning NÖ - SV, ca 0,5 m brett och 0,5 - 1,5 m djupt. Lagerföljden i öst mot Åsgatan utgjordes av ett övre lager matjord, omkring 0,1 - 0,15 m djupt, därunder ett sterilt lager av mellankorning ljusgul sand, omkring 0,35 - 0,4 m djupt. Schaktdjupet ökade successivt i västlig riktning,

Från mangårdsbyggnaden till norra flygelbyggnaden, mot uthusbyggnaden, utgjordes lagerföljden av ett övre 0,15 - 0,2 m djupt matjordslager, därunder ett mäktigt lager av mellankorning till fin sand, omkring 1,0 - 1,3 m djupt. Inga spår av fynd eller anläggningar iaktogs inom schaktet eller dess schaktmassor. Endast tidigare nedgrävningar av avlopp och kabel syntes.

Inom den södra delen av undersökningsområdet schaktades en sträcka på omkring 36 m i huvudsaklig riktning NNV - SSÖ, ca 0,5 m brett och 1,5 m djupt i nord och minskar successivt till ett djup på 0,8 m i syd. Schaktet gick över gårdsplanen, igenom infartsvägen av grus, samt en gräsrunnel där tidigare lönträäd stått (möjligt vårdträäd), för att sedan sluta intill nordlig vägg på södra flygelbyggnaden.

Lagerföljden utgjordes av ett övre matjordslager 0,2 m djupt, bitvis djupare i norra delen av schaktet som ett resultat av tidigare nedgrävning för äldre blyrörsklädd elkabel och samt modernare spillvattenledning med ett djup på omkring 0,4 m. Vidare iaktogs påförd matjord inom området för gräsrunnel och det möjliga vårdträdet vilket resulterar i ett djup på omkring 0,4 - 0,6 m. Därunder ett sterilt lager mellankorning till fin sand med relativt mycket trädrötter, omkring 0,3 - 1,2 m djupt.

Under de sista 4 metrarna ersätts sanden successivt av ett kompakt lager lera, vilket stiger och ökar i tjocklek mot syd för att sluta, vid södra flygelbyggnadens nordliga vägg, direkt under ett tunt matjordslager på 0,1 m. Inga spår av fynd eller anläggningar iaktogs inom schaktet eller dess schaktmassor. Endast spår av tidigare nedgrävningar för elkabel, vatten/avlopp och spillvatten syntes.

Ytligt inom matjorden framkom två flata rektangulära stenar liknande den stensatta ytan vid ingången till utbyggnaden i norra delen av mangårdsbyggnaden. Infartsvägen har antagligen blivit grusbelagd på senare tid och dess tidigare skede kan ses i schaktkanten som en 0,1 m svagt konvex mörkfärgning av nedpressad matjord, vilken senare belagts med 0,1 - 0,2 m grus.

Resultat

Schaktet går till större delen igenom vad som tidigare utgjort ängs- eller åkermark, dvs. innan prästgården flyttades och uppfördes på platsen. Det är möjligt att det tidigare inte funnits några anläggningar inom området för schaktning eller möjligen att jordbruksaktivitet och uppförandet av prästgården avlägsnat möjliga spår av tidigare anläggningar och aktivitet. Möjligen finns konstruktioner utanför dessa åkermarker, närmare Åsgatan eller till och med öst om Åsgatan.

Marken hörde tidigare, innan prästgården uppfördes på platsen, till Munkbo by och användes som ängs- eller åkermark.

Under tiden för schaktningsarbetet framkom inga äldre lämningar, varken inom schakt eller i dess schaktmassor.

Prästgårdens byggnader står kvar på samma plats som de uppfördes 1756 och ingen annan bebyggelse verkar ha legat där schaktningen utfördes.

Sammanfattning

I samband med schaktningsarbete för ledningsdragning inom Kv. Prästen 12 i Hedemora, utförde Dalarnas museum år 2010 en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning.

Sammanlagt schaktades en sträcka på omkring 95 m, schaktet var ca 0,5 m brett och 0,5 - 1,5 m djupt. Lagerföljden utgjordes av ett övre matjordslager på 0,15 - 0,6 m, ett undre mellankornigt till fint sandlager på 0,35 - 1,2 m. Mot den södra flygelbyggnaden avtar sandlagret och ersätts av ett hårt lerlager. Inga anläggningar eller fynd iaktogs inom schaktet eller i dess schaktmassor. Spår av tidigare utförda schaktningsarbeten iaktogs

samt en möjlig rest av vårdträd i form av nästintill nedbrutna trädrötter och påförd matjord.

Prästgården, bestående av en mangårdsbyggnad och två flygelbyggnader uppfördes omkring 1760 på platsen efter den stora branden i Hedemora 1754, vilken näst intill ödelagde hela staden. Under senare hälften 1800-talet uppfördes en uthuslänga på platsen.

Marken utgjorde, innan uppförandet av prästgården, ängs- eller åkermark tillhörande Munkbo by.

Referenser

- Bovin, Henrik. 1929. Redogörelse för de ecklesiastika boställena 6, Kopparbergs län, Statens offentliga utredningar 1929:5 Ecklesiastikdepartementet. Stockholm.
- Sundström, Kjell. 1991. Kulturbygden Hedemora: Innerstaden: Bevarandeplan för Hedemora innerstad, Hedemora kommun, Dalarnas museum, Dalarnas museums serie rapporter 18.
- Länsstyrelsen Dalarna, kulturmiljöenheten Förteckning över skyddsvärda prästgårdar enligt inventeringen 1993, Stencil.

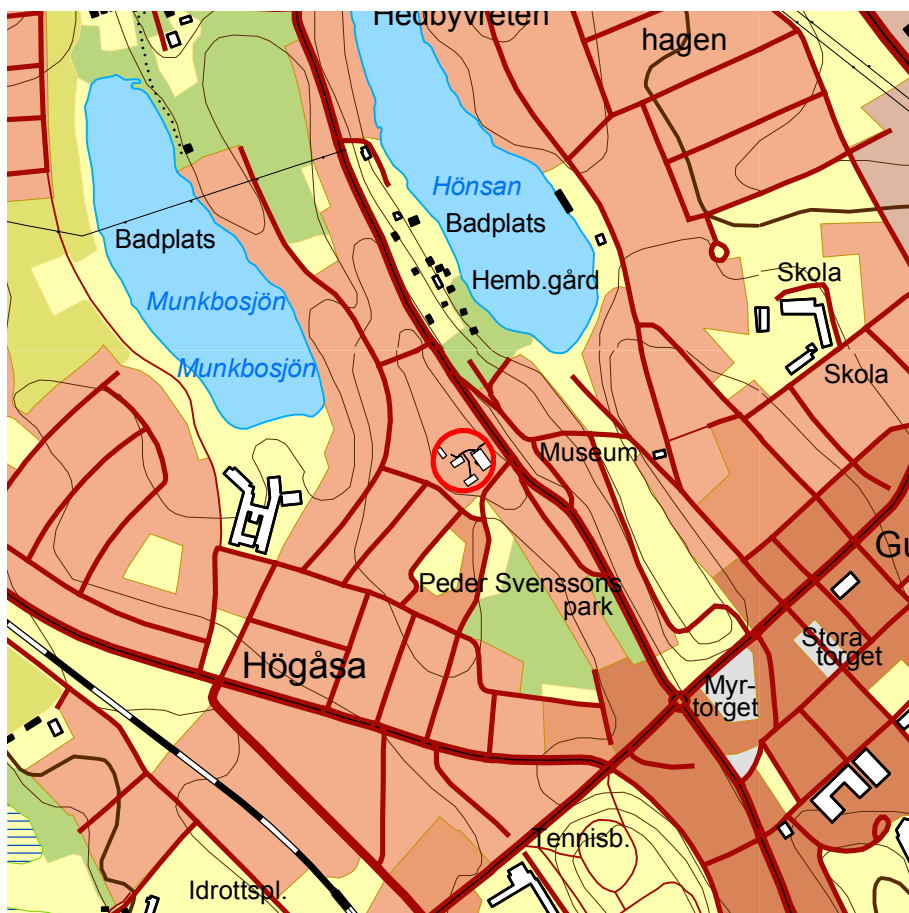
Arkiv

Dalarnas museums arkiv: projekt 813, schaktövervakning för fjärrvärme i Sturegatan, Åshemsvägen och kv. Prästen, samt projekt 805, förundersökning för kontorsbyggnad, kv. Prästen.

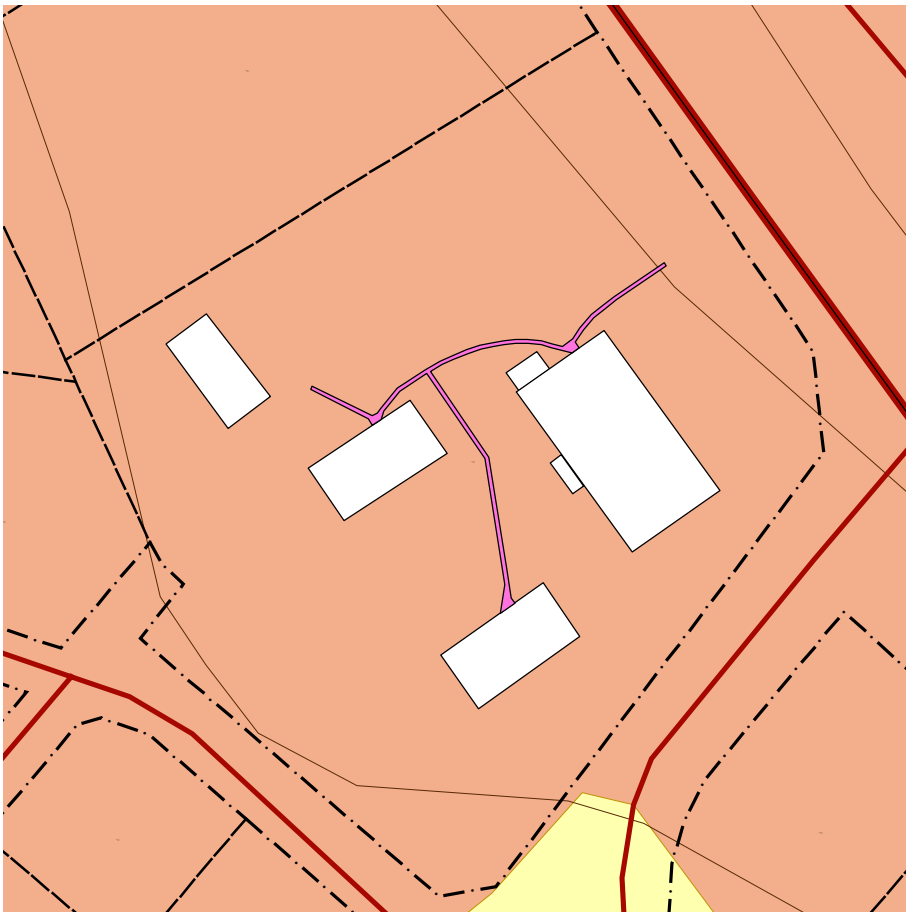
Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-5567-09
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2010-05-18
Ekonomiskt kartblad:	16G 6b
Socken:	Hedemora
Fornlämning, raä nr:	194
Fastighet:	Kv Prästen 12
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	1509615, 6684854
Höjd (RH 70):	120 – 125 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell inprickning
Uppdragsgivare:	Östling bygg AB
Utförandetid:	2010-05-24 och 2010-06-10
Total yta:	47,5 m
Undersökt yta, kvadratmeter:	ca 45 m ²
Schaktlängd:	95 m
Fälttid:	9,5 timme
DM projektnummer:	1449
DM diarienummer:	39/10
Arkeologisk personal:	Anders Altner
Fältarbetsledare:	Anders Altner
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan. Undersökningsområdet är markerat med rött. Skala 1:10 000.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan. Schakten inom undersökningsområdet är markerade med rosa. Skala 1:1 000.